

Hendrik de Man, de herstelling van radicale kernen in het verzet tegen de Duitse bezetter, de overname van gematigde reformisten van de nieuwe Belgische Socialistische Partij (BSP). Vakbondsleider André Renard, zelf actief geweest in het antinazistisch verzet en voorstander van federalisme en anti-kapitalistische structuurhervormingen, zal binnen de leiding van het ABVV-FGTB de grootste problemen ondervinden met iemand als Louis Major, hoewel Renard wel invloed maar zelf geen actief militant aandeel had bij de PSB. Van Velthoven staat wel uitgebreid stil bij één van de felste episodens van communautaire twisten die zich ongetwijfeld voordeed toen in 1968 de Brusselse afdeling scheurde en de Vlaamse socialisten zich als 'Rode Leeuwen' autonoom reorganiseerden.

Van Velthoven gaat accuraat te werk en vermijdt een homogeniserende kijk op twee socialistische 'blokken'. Zo heeft hij binnen elke socialistische taalgroep oog voor de verschillende gezindheden: Vlaamse *Prinzipienreitors* van de taalstrijd, maar ook pragmatici en onverschilligen. Aan Franstalige zijde maakt hij onderscheid tussen 'belgicisten' en wallingantische federalisten. Toch gaat Van Velthoven hier en daar de mist in, zoals wanneer hij het onverenigbaarheidscongres van de BSP (1964) bespreekt en de keuze waarvoor de linkerzijde van de partij – georganiseerd rond de persorganen *Links* en *La Gauche* – gesteld werd. Lidmaatschap van de partij was niet meer verzoenbaar met medewerking aan die bladen of aan de door André Renard in de winter van 1960-1961 opgerichte *Mouvement Populaire Wallon* (MPW) met het blad *Combat* als orgaan. Van Velthoven schrijft dat na de de facto uitsluiting het linkse tendensblad *La Gauche* verdween, waarmee hij een streep trekt over inmiddels nochtans vier decennia historisch gedocumenteerd linksradicalisme in Franstalig België.

Dankzij Harry Van Velthoven beschikken we over een lezenswaardig boek dat de historiografie van het Belgisch socialisme verrijkt. Tegelijk houdt de bescheiden auteur zich ver van grote historische lessen om de naar zichzelf zoekende sociaaldemocratie – iemand schreef onlangs dat ze doodziek was – uit het slop te helpen. In zijn

besluit schrijft hij dat charismatische leiders in oligarchisch opgebouwde federaties groot gezag hadden. Misschien is dat leiderschap net één van de eigenschappen waar de hedendaagse sociaaldemocratie net iets teveel op inzet om het inmiddels verloren terrein te heroveren. Helemaal aan het eind van zijn boek wijst Van Velthoven in dat verband – welke ideologisch houvast, welke politieke strategie voor het socialisme – naar een deur die hij echter niet opent. Hij schrijft dat Vlaamse socialisten er een andere, 'noordelijke, Scandinavische' visie gingen op nahouden en contrasteert dit met een 'zuidelijk Frans model'. Geen van beide modellen worden geduid. Misschien is deze lacune in het boek ongewild illustratief voor de aangeboren zwakte van het Belgische socialisme.

Vincent Scheltiens

CAMILLE BAILLARGEON, LUC PEIREN

125 BBTk

Gent, Seraing, Amsab-ISG, IHOES, 2019, 317 p.

Dit boek werd uitgegeven naar aanleiding van de 125ste verjaardag van de stichting van de eerste socialistische bediendenvakbond en het 70-jarige bestaan van de centrale die uit deze organisatie is voortgekomen en sinds 70 jaar zijn huidige naam draagt: Bond van Bedienden Technici en Kaders (BBTK/SETCA). Het boek (dat overigens ook in een Franse versie bestaat) is een co-productie van het AMSAB-ISG en het IHOES en richt zich tot een breed publiek, al is het gebaseerd op nieuw bronnen- en literatuuronderzoek.

Het boek vertelt de geschiedenis van het socialistisch bediendensyndicalisme, dat binnen het ABVV, voornamelijk als gevolg van de de-industrialisering; de toenemende tertiërisering van de economie en de groei van de quataire sector vanaf de late jaren 1970 een steeds grotere rol speelt. Aanvankelijk eerder het kleine broertje binnen een organisatie die gedomineerd werd door arbeiders uit de grote bedrijven wordt de BBTk, met 27 % van de leden in 2015 de op één na grootste centrale van het ABVV, in Wallonië en Brussel zelfs de grootste. Doordat de BBTk alle bedienden organiseert, zowel die van de industrie, de handel als de uitdijende dienstensector heeft de centrale een inter-

professioneel karakter en is ze als het ware een 'klein ABVV'. Dit komt ook tot uiting in de aandacht die er was voor niet specifiek syndicale thema's zoals de depenalisering van abortus of thema's die indirect de arbeidsmarktpositie van vrouwen ten goede kwamen zoals beter uitgebouwde collectieve voorzieningen.

De geografische zwaartepunten van het socialistisch bediendensyndicalisme waren Luik, waar vele bedienden in de industrie werkten, Antwerpen maar vooral Brussel dat een sterk ontwikkelde tertiaire sector had en het centrum was van waaruit nieuwe gewestelijke afdelingen werden opgericht.

Het boek beschrijft in vier hoofdstukken, afwisselend van de hand van Luc Peiren en Camille Bailargeon, de geschiedenis van het socialistische bediendensyndicalisme, voorafgegaan door een knappe synthese van Luc Peiren waarin de 'wereld van de bedienden' sinds de late negentiende eeuw wordt geschetst zodat de lezer de nodige achtergrond heeft.

De geschiedenis van het bediendensyndicalisme is minder goed bestudeerd dan die van het arbeiderssyndicalisme. Peter Vanhooren schreef onder tussen 35 jaar geleden een pioniersstudie over de geschiedenis van de Landelijke Bediendencentrale, de katholieke concurrent, en in 1992 behandelde ULB-historicus G. Moreau het vroege bediendensyndicalisme in de context van de problematiek van de 'kleine burgerij' in de late negentiende eeuw. In 2012 wijdde het IHOES een publicatie aan het socialistische bediendensyndicalisme in het gewest Luik-Hoei – Borgworm. Deze publicatie vult dus een lacune; wat brengt ze ons precies bij?

De chronologische hoofdstukken zijn grotendeels rond dezelfde thema's opgebouwd. Er wordt telkens aandacht besteed aan de ontwikkeling van de organisatie(structuur) met inbegrip van de 'communautaire kwestie', de verhouding met de Syndicale Commissie, met het (A)BVV en met de concurrerende bediendenbonden. Vervolgens wordt ingezoomd op de specifieke sociaal-economische en socio-politieke context van elke periode en

de specifieke problemen waarmee het bediendensyndicalisme werd geconfronteerd. Een laatste thema zijn de actievormen en de emblematische conflicten/dossiers die elke periode kenmerkten. Deze aanpak maakt het niet alleen makkelijker het verhaal te volgen, centrale parameters die de evolutie van het socialistisch bediendensyndicalisme beïnvloedden komen op die manier duidelijker naar voor en laat tegelijk ruimte om specifieke problematieken voor elke periode aan bod te laten komen. De auteurs integreren op een systematische manier de genderdimensie in hun onderzoek: de man-vrouw verhouding is een thema dat in elk hoofdstuk terugkomt, waarbij het opvalt dat vrouwen pas recent topposities zullen bekleden in de centrale, ondanks het hoge aandeel vrouwelijke bedienden.

Een aantal kenmerken onderscheiden het socialistisch bediendensyndicalisme van het arbeiderssyndicalisme. Eén van de meest opvallende is het eerder linkse politieke profiel van de centrale en van een aantal van haar verantwoordelijken. Het meest emblematische voorbeeld is Joseph Jacquemotte, de secretaris voor Brussel, die één van de stichters werd van de Kommunistische Partij, maar na de Tweede Wereldoorlog speelden ook renardisten (hoewel aanvankelijk voorstanders van het industriesyndicalisme en dus tegen een aparte centrale voor de bedienden) en communisten een niet onbelangrijke rol in de centrale. De BBTk steunde de lijn van het buitengewoon congres van 1971 van het ABVV, waar een kritiek van het 'neo-kapitalisme' gekoppeld werd aan een hernieuwd pleidooi voor arbeiderscontrole, historisch zowat het centrale thema van de linkerzijde binnen het socialistisch syndicalisme. Meer recent nam de Brusselse afdeling eveneens eerder linkse standpunten in. De band met de BWP/BSP was minder uitgesproken dan bij de arbeiderscentrales - waar zeker tot de Tweede Wereldoorlog de cumul van een syndicaal en politiek mandaat niet heel uitzonderlijk was - wat meer ruimte liet voor een linkere politiek. De vraag kan ook worden gesteld of de structuur van de centrale, met een grote autonomie voor de gewestelijke afdelingen daar ook niet toe bijdroeg.

Dit eerder linkse profiel strookte niet helemaal met de syndicale praktijk van de bediendencentrale, die eerder gematigd was en vooral steunde op het sociaal overleg dat na de Tweede Wereldoorlog ook bij de bedienden veralgemeend werd met de oprichting van *paritaire comités* voor bedienden in verschillende sectoren, naast het overkoepelende en belangrijke aanvullend nationaal *paritair comité* voor bedienden. Stakingen werden als actiemiddel minder ingezet. Verder werd geïnvesteerd in de verbetering van het juridisch statuut van de bedienden, zowel langs wetgevende weg als via de rechtspraak. Dit roept de vraag op naar de betekenis van dit linkse profiel: situeerde het zich voornamelijk op het niveau van het discours? Waarom vertaalde het zich minder in de syndicale praktijk?

Uit het boek valt af te leiden dat het overgebleven archief van de centrale lacunair was. Dat geldt alvast niet voor het fotomateriaal: het boek is rijk geïllustreerd, waarbij niet alleen de typische actiefoto's werden opgenomen, maar ook foto's worden afgedrukt die een beeld geven van de (veranderende) arbeidsomstandigheden van de bedienden, die na de Eerste Wereldoorlog vaak in een door massificatie gekenmerkte quasi industriële werkomgeving terecht kwamen en dus wat werkomstandigheden betreft, meer naar de arbeiders toegroeiden. Desondanks was er sprake van blijvende distinctie ten aanzien van de arbeiders, wat overigens op bepaalde momenten samenwerking en solidariteit niet uitsloot, vooral wanneer de werkgelegenheid bedreigd werd. Van proletariseringsprocessen was bij de bedienden overigens al sprake voor de Eerste Wereldoorlog, toen talrijke winkeljuffrouwen hun intrede deden op de arbeidsmarkt en vrouwen gerekruteerd werden voor machinale kantoorarbeid, waar ze fysiek (fijne vingers) beter voor geschikt waren. Vrouwen waren door de lagere lonen ook goedkoper voor de werkgever. Deze verschuiving deed enigszins afbreuk aan het eerder elitaire karakter van het bediendenberoep. De betekenis hiervan was ambigu: enerzijds werd hierdoor de voorwaarden gecreëerd voor de uitbouw van een syndicale beweging, maar anderzijds bleven de bedienden, zich zien als een aparte

groep. Wellicht daarom spreken de auteurs over de *bediendenstand*, een begrip dat ze niet definiëren maar dat binnen de katholieke sociale leer werd gebruikt als alternatief voor klasse en verwees naar een sociale groep met specifieke kenmerken in verschillende domeinen van het bestaan. In die zin is de term goed gekozen.

Het boek geeft een goed overzicht van de geschiedenis van het socialistische bediendensyndicalisme en duidt de specificiteit ervan. Er komen vele aspecten aan bod waardoor een vrij volledig beeld ontstaat, maar soms is de aanpak daarvoor wat te descriptief of caleidoscopisch en komt de analyse wat weinig uit de verf. Zo had bijvoorbeeld voor de periode vanaf 1970 een meer systematisch vergelijking met de reactie van het arbeiderssyndicalisme op de 'crisis van de arbeidsverhoudingen' en de economische crisis de specificiteit van het bediendensyndicalisme meer reliëf kunnen geven.

Dirk Luyten

ELS WITTE

Belgische republieken. Radicalen tussen twee revoluties (1830-1850)

Kalmthout, Polis, 2020, 431 p.

Après la publication en 2014 d'une étude relative aux Orangistes, Els Witte nous offre un nouvel ouvrage de référence sur des acteurs politiques de la Belgique de 1830 qui ont été sciemment mis à l'écart de la geste nationale, à savoir: les Républicains. Si l'on ne connaissait pas certains membres de ce mouvement politique tels que Louis de Potter ou Alexandre Gendebien, ils pourraient passer complètement inaperçus. Présents au moment de la révolution de 1830 pour opérer le coup de force décisif dans une révolution qui semble débiter avec un groupe d'exaltés au cours d'un opéra de circonstance, les Radicaux réapparaissent en 1848 dans une tentative d'insurrection qui se termine au lieu-dit « Risquons-tout » comme un pétard mouillé. Une pantalonnade marquant de la sorte la tempérance du Belge face aux échauffements révolutionnaires d'une Europe juvénile, ainsi que la maturité et le libéralisme des institutions dont la Belgique s'était dotée au moment de son indépendance.